

УДК 342.4(477)

О.В. Мартовицька, здобувач ХНУВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО ПРАВА НА ЮРИДИЧНУ ДОПОМОГУ

В науковій статті аналізується національне законодавство та міжнародні правові акти щодо забезпечення права на юридичну допомогу, а також думки вчених, які досліджували проблемні питання надання юридичної допомоги.

Ключові слова: юридична допомога, право на юридичну допомогу, захист прав людини та громадянина, міжнародні правові стандарти.

В научной статье анализируется национальное законодательство и международные правовые акты по обеспечению права на юридическую помощь, а также мнения ученых, которые исследовали проблемные вопросы оказания юридической помощи.

Ключевые слова: юридическая помощь, право на юридическую помощь, защита прав человека и гражданина, международные правовые стандарты.

In a scientific paper analyzes national legislation and international instruments to ensure the right to legal assistance, as well as the opinions of scientists who explored the problematic issues of legal aid.

Keywords: legal assistance, the right to legal assistance, the protection of human and civil rights, international legal standards.

За дослідженнями, право на захист та юридичну допомогу є невід'ємною складовою частиною прав людини та громадянина. Це положення знайшло своє закріплення в ч. 1 ст. 59 Конституції України [1]. Така гарантія є не тільки конституційним обов'язком держави, а й дотриманням взятих на себе Україною міжнародних правових зобов'язань, які передбачені головними нормативними правовими актами міжнародного рівня, зокрема, Загальною декларацією прав людини [2], Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [3], Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [4], рішеннями Європейського суду з прав людини, Конвенцією держав-членів СНД про права та основні свободи людини та ін.

Правовий інститут юридичної допомоги, незважаючи на те, що питання ефективного його функціонування є надзвичайно актуальними протягом останніх років, цілісної загальнотеоретичної характеристики у вітчизняній юридичній науці не отримав. Сьогодні існує потреба у визначенні місця даного інституту в правовій системі держави, встановлення його співвідношення з такими поняттями, як способи захисту прав і свобод, їх гарантії, принципи і стандарти забезпечення та ін.

Відповідно до ст. 3 Основного закону утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Для реалізації цього обов'язку створюються відповідні інститути, зокрема й інституту юридичної допомоги. Однак, враховуючи багатоаспектність даного інституту, відмітимо думку С. Сафулько про те, що в одній нормі обмежувати інститут юридичної допомоги не слід [5, с. 135]. Таку ж думку підтримує В.В. Нікітченко. Автор зазначив, що в Основному законі не може бути детально врегульований будь-який суспільний інститут [6].

Реалізація права на юридичну допомогу здійснюється за допомогою інституту адвокатури. Конституція передбачає, що адвокатура в Україні існує для забезпечення

права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах. Крім того, в науковій літературі право на захист, здебільшого, розглядається в напрямі забезпечення права на захист від обвинувачення. Проте, і вказана Декларація, Конвенції та Конституція України визначають, що саме «кожен має право на правову допомогу», а поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засновано на дотриманні принципу рівності всіх перед законом. Дане положення є нормою прямої дії, оскільки воно закріплене в Основному законі нашої країни, і навіть, якщо це положення не передбачено іншими законами, особа в жодному разі не може бути обмежена в цьому праві. З урахуванням цього, на нашу думку, на сьогодні адвокатура не повинна обмежуватись лише двома зазначеними формами діяльності. Більш того, як зазначив С. Болдирев, найголовніша практична цінність прав і свобод людини полягає в їх реальності, тобто в тому, якою мірою проголошені державою права та свободи здійснюються в їх практичному повсякденному житті [7, с. 14].

Слід відмітити, що виникнення сучасних нових концепцій, зокрема інститутів міжнародного права щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, ґрунтується на зацікавленості та необхідності розвитку держав та дозволяє створювати новий міжнародний рівень забезпечення таких прав і свобод. На думку І.П. Бліщенко така необхідність випливає з того, що у нових історичних умовах взаємозалежного та взаємопов'язаного світу починають працювати закономірності цілісного світу, що знаходять своє проявлення у створенні принципів та норм світового правопорядку» [8, с. 10]. Свого часу окремими фахівцями висловлювалася думка про те, що зміна характеру міжнародних відносин, зміна загальних принципів міжнародного права обумовлюють зміни у процесі формування норм міжнародного права та в результаті цього процесу [9, с. 14].

У зв'язку з цим, С.В. Маслова зазначає, що ідея прогресивного розвитку знайшла своє відбиття у цілях, принципах, структурі, функціонуванні сучасного міжнародного права, пронизує всю його систему та є одною з фундаментальних та керівних ідей сучасних міжнародних відносин, стає новим принципом міжнародного права. На думку автора, міжнародне право має можливість та повинно забезпечувати нормативну координацію його суб'єктів, спрямовану на забезпечення прогресивного розвитку. Визнаючи, що «процес розвитку є об'єктом різних міжнародно-правових актів. Вона ставить питання – чи має сьогодні міжнародне право регулятор, зорієнтований на виконання саме цієї задачі, чи має воно необхідне правове підґрунтя, яке забезпечило б необхідний прогресивний стан розвитку [10, с. 7].

Дійсно, забезпечення права на юридичну допомогу та його розвиток є вагомою причиною для використання міжнародних правових заходів різного характеру. З приводу цього, В.В. Гаврилов відзначає, що організаційно-виконавчі заходи, які спрямовані втілення у життя угод з прав людини та вживаються сумісними зусиллями держав, є настільки специфічними за змістом, що їх не можна розглядати у якості однопорядкових [11, с. 25], що слід цілком підтримати. У той же час, Х.-О. Сано зазначає, що окремі види діяльності з розвитку можуть зумовлювати появу юридичних прав лише в тому разі, якщо вони збігаються з правами людини, оскільки ці види діяльності пов'язані із соціальними та індивідуальними можливостями: особистим

потенціалом, особистою безпекою і можливостями розкрити цей потенціал [12, с. 18].

Як зазначає В. Косович, право сучасної України переживає період приведення у відповідність до норм та загально визнаних принципів міжнародного права. Цей процес, що розпочався чи не з моменту проголошення Україною Декларації про державний суверенітет, триває й нині, і є об'єктом посиленої уваги науковців і практиків. Кожна політична сила, здобувши владу у державі, декларує прагнення зробити все можливе для забезпечення відповідності українського права до стандартів міжнародного, насамперед європейського права. Це надає запропонованій темі дослідження додаткової актуальності і важливості [13, с. 17]. Однак, на нашу думку, такий процес розпочався дещо раніше, а саме з прийняттям згаданих міжнародних актів.

Значення міжнародних правових документів щодо права на юридичну допомогу зростає з кожним днем, а приведення національного законодавства у відповідність до їх вимог стає досить актуальним. Так, Е.О. Олефіренко зазначає, що сьогодні зростає вплив міжнародних норм, принципів і стандартів міжнародного права на становлення, удосконалення і розвиток національної системи права [14, с. 1.]. У свою чергу, С.П. Головатий відмітив, що процес утвердження пріоритету прав людини, перетворення їх гарантій на реально існуючі, а не декларативні є важливою інституційною гарантією становлення демократії в Україні, адже «принципи справжньої демократії, права людини і верховенства права як основоположні європейські ідеали належать до цінностей, що становлять спільну спадщину європейських народів» [15, с. 23.], до яких належить і Україна.

У зв'язку з цим, слід відзначити та підтримати думку К.М. Рудої про те, що міжнародні стандарти юридичного забезпечення прав і свобод людини знаходять своє втілення в таких загальних принципах організації і функціонування державно-правових інститутів, як законність, недискримінація, відповідність вимогам демократичного суспільства, гуманізм тощо [16, с. 12]. Вироблення гарантій відповідності вказаним вимогам потребує повсякденного й багаторівневого удосконалення нормативних та правозастосовних механізмів захисту прав людини.

У свою чергу О.В. Пушкіна додає, що в умовах глобалізації дедалі більшого значення набувають міжнародні механізми забезпечення прав людини як сукупність принципів, норм, правил та процедур, які встановлені на рівні міжнародного права і дотримуються державами у процесі їхньої внутрішньої та зовнішньої діяльності в галузі прав людини, а також система міжнародних інститутів, покликаних сприяти контролю за дотриманням прав людини, їх захисту та забезпеченню [17, с. 28]. В свою чергу, Л.В. Пастухова підкреслила, що особливістю міжнародно-правових інститутів забезпечення прав і свобод людини і громадянина є те, що вони встановлюються спільними зусиллями держав за їх взаємною згодою і закріплюються у відповідних міжнародно-правових угодах та актах [18, с. 5]. Саме тому однією з ознак міжнародних правових інститутів забезпечення прав і свобод людини і громадянина, які відрізняють їх від національних, є їх універсальність. На нашу думку, у цьому випадку забезпечення прав і свобод людини і громадянина є завданням національних правових інститутів, формування й ефективне функціонування яких є на сьогодні пріоритетним завданням кожної демократичної держави.

В той же час підняті проблеми не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Міжнародний Пакт про громадянські й політичні права від 16 груд. 1966 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Сафулько С. Українська адвокатура: в очікуванні вчорашнього дня / С. Сафулько // Право України. — 2010. — № 3. — С. 133 - 136.
6. Нікітченко В.В. Адвокатура України в контексті забезпечення конституційного права людини і громадянина на захист і правову допомогу / В.В. Нікітченко // Вісник ХНУВС. — 2011. — № 3 (54). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_54/54/31.pdf
7. Болдырев С.Н. Юридические гарантии обеспечения прав и свобод личности в деятельности органов внутренних дел : Теоретико-правовой аспект : автореф. дис...канд. юрид. наук. : Спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История правовых учений» / Болдырев Сергей Николаевич. — Ростов-на-Дону, 2001. — 27 с.
8. Блищенко И. П. Мировая политика и международное право / И. П. Блищенко, М. М. Солнцева. — М., 1991. — 156 с.
9. Курс международного права: в 6 томах [гл. ред. Ф. И. Кожевников]. — Т. 1. — М., 1967. — 284 с.
10. Маслова С. В. Принцип права на развитие в современном международном праве : автореферат дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 — международное право / С. В. Маслова. — СПб, 2003. — 18 с.
11. Гаврилов В. В. Международный механизм контроля за имплементацией универсальных актов о правах человека / В. В. Гаврилов // Московский журнал международного права. — 1995. — № 4. — С. 24 - 37.
12. Сано Х.-О. Право на розвиток і права людини: обов'язкова, але часткова інтеграція / Х.-О. Сано // Український журнал з прав людини. — 2001. — № 3-4. — С. 15-25.
13. Косович В. Міжнародне право як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України / В Косович // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. — 2011. — Вип. 54. — С. 16—28.
14. Олефіренко Е. О. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян : автореф. дис.... канд. юрид. наук : спеціальністю 12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Ельвіра Олексіївна Олефіренко. - Національна академія державної податкової служби України. - Ірпінь, 2006. — 20 с.
15. Головатий С. П. Верховенство права: Ідея. Доктрина. Принцип : автореф. дис.... д-ра юрид. наук. — К., 2008.
16. Руда К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. М. Руда. —Х., 2004.
17. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Пушкіна. — Х., 2008.
18. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Л. В. Пастухова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2003.